

سربازگیری کودکان: جنایتی جنگی

مولفان:

دکتر حمیدرضا جاویدزاده

دکتر در حقوق، مدرس دانشگاه و پژوهشگر

دکتر بهر حسن زیوه

کارشناس شدت جرم و جرم شناسی

موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی

تهران - ۱۳۹۴

سرشناسه	: جاویدزاده، حمیدرضا، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: سربازگیری کودکان: جنایتی جنگی / مولفان حمیدرضا جاوید زاده، سحر پورحسن زیوه،
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۰ ص. ۲۱/۵×۱۴/۵ م.س.
شابک	: ۲-۹۶-۷۰۷۷-۶۰۰-۹۷۸: ۱۳۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: ص.ع. به انگلیسی: Hamidreza Javidzade, Sahar Pourhassanzive Recruitment of children: a war crime
یادداشت	: کتابنامه، ص. [۱۹۱]- ۲۰۰
عنوان دیگر	: جنایت جنگی.
عنوان	: کودکان سرباز
موضوع	: کودکان و جنگ
کتابنامه افزوده	: پورحسن زیوه، سحر، ۱۳۶۱-
رده بندی کنگ	: ۱۳۹۴ س ۴ / ج ۱۶ UB۴
رده بندی درسی	: ۳۵۵/۰۰۸۱
شماره کتابشناسی	: ۳۹۱۰۰۰۰

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهردانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید

www.shahredansh.com

عنوان	: سربازگیری کودکان: جنایتی جنگی
ناشر	: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش
مؤلفان	: دکتر حمیدرضا جاویدزاده، سحر پورحسن زیوه
نوبت چاپ	: اول
تاریخ چاپ	: ۱۳۹۴
شمارگان	: ۱۰۰۰
شابک	: ۲-۹۶-۷۰۷۷-۶۰۰-۹۷۸
بها	: ۱۳۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران - خیابان کریم خان زند - خیابان ستایی - خیابان نهم - خیابان گیلان - پلاک ۵

کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ شماره: ۸۸۸۱۱۵۸۰

<http://www.sdil.ac.ir>

Email: publication@sdil.ac.ir

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفا می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق، که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانونگذار فرهیخته و آگاه هیچگاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت، و هیچگاه مسوول، قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق و حوزه‌های علمیه که به صورت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران، و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین علمی کشور برعهده دارند.

جمهوری اسلامی ایران به ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل توجهی در توسعه کمی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کمی از نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پدیده مثبت کمی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی مورد نیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به صورتی

هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتابهای حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقای دکتر حمیدرضا جاویدزاده و سرکار خانم سحر پورحسین زیبوه در تألیف کتاب سربازگیری کودکان: جنایتی جنگی را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورد استفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۱ عده

فصل اول

سیاست جنایی جامعه بین‌المللی و جایگاه کودک در آن

- بخش اول: سیاست جنایی جامعه بین‌المللی ۲۳
- مبحث اول: مفهوم سیاست جنایی و تحولات آن ۲۴
- مبحث دوم: جایگاه سیاست جنایی در زمان ملل متحد و مبارزه با جرائم ۳۴
- بخش دوم: جایگاه کودک در سیاست جنایی جامعه بین‌المللی ۴۷
- مبحث اول: مفهوم و تحولات کودکی ۴۹
- مبحث دوم: ابعاد مختلف سیاست جنایی جامعه بین‌المللی در حمایت از کودکان ۵۵
- گفتار اول: حمایت‌های غیرکیفری از کودکان ۵۶
- گفتار دوم: حمایت‌های کیفری از کودکان ۶۶

فصل دوم

سیاست جنایی تقنینی جامعه بین‌المللی در مبارزه با سربرازگیری کودکان

- بخش اول: عنصر قانونی سربرازگیری کودکان ۷۵
- مبحث اول: حقوق بین‌الملل معاهده‌ای ۷۸
- گفتار اول: اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی ۷۸
- مبحث دوم: حقوق بین‌الملل عرفی ۸۵

۸۹	بخش دوم: عنصر مادی سربازگیری کودکان
۹۲	مبحث اول: رفتار مجرمانه
۹۳	گفتار اول: بسیج کودکان
۱۰۱	گفتار دوم: به کارگیری کودکان در جنگ
۱۱۳	مبحث دوم: شرایط و اوضاع و احوال تحقق جرم سربازگیری کودکان
۱۱۴	گفتار اول: مفهوم و شرط سنی کودک سرباز
۱۱۹	گفتار دوم: مفهوم و شرایط جنگ مسلحانه
۱۲۴	گفتار سوم: جذب در نیروهای مسلح ملی یا گروه‌های مسلح
۱۳۱	بخش سوم عنصر معنوی جرم سربازگیری کودکان

فصل سوم

سیاست دنیوی و قضایی جامع بین‌المللی در زمینه سربازگیری کودکان

۱۴۷	بخش اول تشکیل دادگاه‌ها توسعه سیاست تقنینی
۱۴۸	مبحث اول: تشکیل دادگاه‌ها
۱۵۱	گفتار اول: دیوان کیفری بین‌المللی
۱۵۶	گفتار دوم: دادگاه ویژه سیرانئون
۱۶۲	مبحث دوم: توسعه سیاست تقنینی
۱۶۷	بخش دوم اجرای عدالت در مورد سربازگیری
۱۷۰	مبحث اول: تعقیب مرتکبان سربازگیری و مسئولیت فردی آن‌ها
۱۸۴	مبحث دوم: حمایت از حقوق بزه‌دیدگان
۱۸۹	نتیجه
۱۹۳	فهرست منابع

مقدمه

در سطح ملی و بین‌المللی برخی افراد به خاطر وضع جسمانی، جنسیت یا ویژگی‌ها و شرایط ویژه‌ای که دارند نسبت به دیگران آسیب‌پذیرترند. به همین دلیل، مورد توجه و حمایت خاصی اند. زنان، سالخوردگان، معلولان و کودکان از جمله این اقشرند. در جامعه بین‌المللی اسناد حقوق بشری وجود دارد که در آن از تدابیر متعددی برای حمایت عام صورت گرفته است. از جمله این اسناد می‌توان از اعلامیه جهانی حقوق بشر، دو میثاق مهم بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نام برد. علاوه بر اسناد کلی، در دیگر اسناد بین‌المللی نیز از این افراد آسیب‌پذیر به‌طور خاص حمایت شده است.

کودکان آسیب‌پذیرترین قشری هستند که به خاطر ویژگی‌های خاص، هم در اسناد عام و هم در اسناد خاص حقوق بشری مورد حمایت قرار گرفته‌اند. از مهم‌ترین این اسناد می‌توان از اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب ۱۹۲۴ ژنو و تکمیلی آن اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب ۱۹۵۹ و کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ نام برد. در این کنوانسیون، اصول بسیار مهمی از جمله اصل رعایت بهترین مصالح کودک، اصل منع تبعیض علیه کودکان و اصل توجه به نظرات کودکان و همه جنبه‌های حمایت از کودکان از جمله رشد، آموزش، حضانت، تربیت و به‌ویژه جلوگیری از آسیب‌پذیری آنان در جنگ‌های مسلحانه مورد توجه قرار گرفته است.

همچنین، باید از اسناد دیگری از جمله کنوانسیون‌های چهارگانه رسو ۱۹۴۸ و دو پروتکل الحاقی به آنها مصوب ۱۹۷۷ و نیز سه پروتکل اختیاری^۱ کنوانسیون

^۱ سال ۲۰۰۰، سازمان ملل دو پروتکل اختیاری درباره ممنوعیت ورود کودکان در مخاصمات مسلحانه و بهره‌برداری جنسی تجاری از کودکان تصویب کرد. ۱۹ دسامبر ۲۰۱۱ نیز مجمع عمومی سازمان ملل به موجب قطعنامه A/RES/66/138 سومین پروتکل اختیاری را تصویب کرد که به موجب آن

حقوق کودک نام برد که در همه این اسناد، سربازگیری کودکان و به کارگیری آنان در جنگ داخلی و بین‌المللی منع شده است. در این اسناد، رویکرد تقنینی جامعه بین‌المللی به حمایت از کودکان و جلوگیری از به کارگیری آنها در جنگ‌های مسلحانه ملی و بین‌المللی جنبه ایجاد تعهد برای دولت‌ها و نقض چنین تعهدی، برای آنها مسئولیت بین‌المللی در پی دارد. وضع این هنجارهای حقوقی چند تا حدودی توانسته است در حمایت از کودکان کارساز باشد، اما نبود ضمانت‌های موثر، زمینه را برای قربانی شدن این قشر فراهم ساخته و باعث شده است که آنها به‌عنوان ابزار در جنگ مورد سوءاستفاده قرار گیرند. چند نکته برای تبیین و بایگانه این موضوع در اینجا مطرح می‌شود:

۱. یکی از ابعاد ویژه‌تر جنگ‌های معاصر، استفاده از کودکان به‌عنوان سرباز در جنگ‌های مستعانه است. آماره بر اینکه آثار جنگ‌ها به‌طور غیرمستقیم دامنگیر کودکان است، جای دست‌نگیزی است که از کودکان به‌طور مستقیم نیز در جنگ‌ها استفاده می‌شود. کودکان به خاطر جابکی، جثه و مهم‌تر از همه، به خاطر اطاعت‌پذیری از بزرگسالان، مورد توجه طرفین جنگ قرار گرفته‌اند. وقتی از کودک نام می‌بریم فرقی بین دختر و پسر نیست و هر دو جنس، قربانی مستقیم جنگ‌های معاصرند. دختران نیز به‌عنوان شیعه‌تر نسبت به پسران در خدمت نیروهای مسلح استثمار و به بردگی جنس‌گرفته می‌شوند. به‌ویژه در اواخر قرن بیستم در بسیاری از کشورها از جمله کشور، آفریقای به دلیل نبودن ضمانت‌های کیفری و عدم پاسخ‌گویی مرتکبان آن، وقوع این رفتارها به امر رایجی تبدیل شده است. جنگ‌های داخلی کنگو و سیرالئون نمونه بارز استفاده از

کودکان، گروه‌های حمایت از کودکان و دولت‌ها می‌توانند از نقض حقوق کودک توسط دولت‌های عضو کنوانسیون حقوق کودک در کمره حقوق کودک طرح شکایت کنند. تاکنون ۱۴ کشور آن را تصویب و ۴۸ کشور نیز آن را امضا کرده‌اند. این پروتکل از ۱۴ آوریل ۲۰۱۴ لازم‌الاجرا شده است.

کودکان به عنوان سرباز است. بنابراین، کشورها و به طور کلی، جامعه بین‌المللی به این فکر افتادند که با این پدیده مبارزه و این رفتارها را با وضع ضمانت‌های کیفری منع و جرم‌انگاری کنند. بعدها، در اسناد بین‌المللی دیگری، این رفتار به عنوان یک جرم تلقی و برای مرتکبان آن مسئولیت کیفری لحاظ و مجازات تعیین شد. از جمله این اسناد می‌توان از اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و اساسنامه دادگاه ویژه سیالون نام برد. دیوان کیفری بین‌المللی صلاحیت دارد به چهار جرم بین‌المللی که مایه نگرانی جامعه بین‌المللی است، رسیدگی کند. این جرائم عبارت‌اند از: جنایات علیه بشریت، نسل‌زدایی، جنایات جنگی و جنایات تجاوز نظامی. سربازگری کودکان و به کارگیری آنان در جنگ یکی از مصادیق جنایات جنگی است که در اسناد دیوان آن را هم در جنگ‌های بین‌المللی و هم جنگ‌های غیربین‌المللی (داخلی) جرم دانسته است.

۲. با توجه به رویکردهای تقنینی حمایت حقوقی و کیفری جامعه بین‌المللی از کودکان و نیز اقدامات قضایی انجام شده در این مورد، اکنون این سوال مطرح است که آیا سیاست تقنینی کیفری حمایت بین‌المللی در حمایت از کودکان سیاست سنجیده‌ای است؟ آیا سیاست قضایی جاه‌به بین‌المللی در قضایای سیرالئون و کنگو و رسیدگی به جرم سربازگیری کودکان و به کارگیری فعالانه آنان در جنگ، سیاست سنجیده‌ای است؟ تعهد دولت‌ها برای منع و جرم‌انگاری و پیشگیری از این جرم بین‌المللی چیست؟ آیا کشورها به این تعهدات خود در زمینه سیاست جنایی مربوط به جرم سربازگیری عمل می‌کنند؟ به سربازکار ملی برای اینکه این رفتارها را به طور جدی تعقیب و مجازات کنند، ایجاد کرده‌اند، و آیا کشورها در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تدابیر لازم برای تحقیق و تعقیب و مجازات مرتکبین احتمالی جرم سربازگیری کودکان اتخاذ کرده‌اند؟ این‌ها پرسشهایی است که در ارتباط با این پدیده به ذهن خطور می‌کند و پاسخ به یک سوال اساسی و مهم ما را در رسیدن به پاسخ همه این سوالات کمک می‌کند، یعنی آنچه در این تحقیق به عنوان یک سوال اساسی مطرح است و به دنبال

یافتن پاسخ مناسب برای آن هستیم این است که سیاست جامعه بین‌المللی در حمایت کیفری از کودکان در برابر سربازگیری و به کارگیری آنان در جنگ‌های مسلحانه چگونه سیاستی است؟

در پاسخ به این پرسش اساسی، ما این فرضیه را مطرح می‌کنیم که سیاست جنایی جامعه بین‌المللی در حمایت کیفری از کودکان در برابر سربازگیری و به کارگیری آنان در جنگ‌های مسلحانه سیاست نسبتاً سنجیده و فراگیری است؛ به این معنی که گرچه این موضوع به تازگی در اسناد بین‌المللی جرم‌انگاری شده است و در نوع خود قابل پذیرش است، اما در عین حال کاستی‌ها و نارسایی‌هایی دارد که این جنبه از حقوق بین‌الملل کیفری در آینده در پرتو رویه قضایی به تدریج تکامل خواهد یافت.

۳. مهم‌ترین حمایت از حقوق کودکان در سطح ملی و بین‌المللی نوشته‌های علمی متعددی در قالب کتاب و مقاله نوشته شده است، اما رویکرد موردنظر در این تحقیق بی‌نظیر یا کم‌نظیر و جای تحقیقات عمیق دانشگاهی در این مورد خالی است. در این پژوهش، اطلاعات از طریق روش اسنادی و کتابخانه‌ای از منابع تحقیق گردآوری و سپس با استفاده از آن جنبه‌های مختلف موضوع مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. منابع تحقیق شامل کتب، مقالات علمی مندرج در نشریات حقوقی، پایان‌نامه‌ها، اسناد بین‌المللی خواننده و آرای قضایی اعم از چاپی یا برخط است؛ این تحقیق با استفاده از اطلاعات گردآوری شده از این منابع و در راستای پاسخ به سوال و ارزیابی فرضیه، به روش کتابخانه‌ای توصیف و تحلیل شده و هدف این است که با طرح پرسش‌ها و پاسخ به آنها و بررسی سربازگیری یا نادرستی فرضیه طرح شده در این خصوص، ابعاد مختلف سیاست جنایی جامعه بین‌المللی در زمینه مبارزه با کارآمد با سربازگیری کودکان در جنگ تشریح و تحلیل شود. به عبارت دیگر، سنجیده بودن بعد پیشگیرانه، بعد تقنینی و بعد قضایی سیاست جنایی جامعه بین‌المللی در مورد مبارزه با کارآمد با پدیده سربازگیری کودکان و به کارگیری آنان در جنگ‌های مسلحانه ارزیابی و چالش‌ها و رادکارهای جامعه

بین‌المللی با محوریت سازمان ملل در این مورد تحلیل و در این بین، بر رویه قضایی دیوان کیفری بین‌المللی و دادگاه ویژه سیرالئون تأکید خواهد شد.

۴. سربازگیری کودکان در حقوق بین‌الملل کیفری از اهمیت فراوانی برخوردار بوده و یکی از موارد رایج در زمان درگیری‌های نظامی است. چنین اقدامی با حقوق اساسی کودکان در تقابل است، به‌گونه‌ای که چنین عملی به‌عنوان جرم جنگی تلقی شده است. اسناد مربوط به ممنوعیت این اقدام و مبانی آن در برخی موارد از نظر مسئولان مربوط مخفی مانده است. براین اساس، تبیین موارد و مبانی جرم‌انگاری چنین اقداماتی از جنبه‌های نوآوری این تحقیق در ایران تلقی می‌شود. این ترفیق را برد جدیدی است که انجام آن ضروری و امید است بتواند بخشی از خلأ تحقيقاتی در این زمینه را پر و ادبیات حقوقی را غنی‌تر کند. پیش‌بینی می‌شود که در سطح ملی، مراجع قانون‌گذاری و نهادهای ذی‌ربط بتوانند در سیاست‌گذاری و اتخاذ تصمیم از دستاوردهای این تحقیق استفاده کنند و در سطح بین‌المللی نیز به بهبود کارایی جامعه بین‌المللی در قبال سربازگیری کودکان کمک کنند. از طرف دیگر، نهادهای قضایی ملی و بین‌المللی می‌توانند در اجرای تصمیمات و اعمال سیاست‌های قانون‌گذاری و نیز مراکز آموزشی، دانشگاهی و پژوهشی ملی و بین‌المللی از این تحقیق استفاده کنند. بنا بر ضرورت و هدف از تحقیق حاضر لازم است این تحقیق در سه اصل تنظیم شده است؛ نخست، سیاست جنایی جامعه بین‌المللی و جایگاه کودک در آن تبیین می‌شود (فصل اول).

سپس، رویکرد حمایت کیفری جامعه بین‌المللی از جمله مقررات سربازگیری بین‌المللی و دادگاه ویژه سیرالئون در قالب جرم‌انگاری سربازگیری کودکان و به کارگیری آنان در جنگ بررسی می‌شود. جامعه بین‌المللی در چارچوب مقررات این دو نهاد کیفری برای مبارزه با این پدیده، قواعد و هنجارهایی را وضع و رفتارهای ممنوعه در این زمینه را مشخص و به‌طور دقیق، در این زمینه جرم‌انگاری و زمینه را برای عدالت کیفری کودکان مهیا ساخته است که از آن تحت عنوان رویکرد

جنایتی تقنینی یا رویکرد مبتنی بر ایجاد قواعد یاد می‌شود. این موضوع در فصل دوم بررسی و تحلیل خواهد شد (فصل دوم).

در موارد مختلفی با وجود همبستگی در جامعه بین‌المللی، باز شاهد وقوع جرایم بین‌المللی هستیم که در عرصه بین‌المللی رخ می‌دهد و برخی افراد سیاست‌های تقنینی مورد نظر قانون‌گذار را نادیده می‌گیرند و با نقض آن، مرتکب جرم می‌شوند و این در مورد سربازگیری کودکان نیز صادق است و با وجود قواعد موضوعه و عرفی حقوق بین‌الملل در این مورد، هنوز هم این جرم رخ می‌دهد و مبارزه همه‌جانبه با این پدیده و در صورت وقوع، اجرای عدالت در این زمینه از مسائلی است که ترتیباتی اتخاذ تا رسیدگی و اقدامات لازم انجام و عدالت برقرار شود. اغلباً چگونگی ایجاد مراجع قضایی و پذیرش و اجرای سیاست تقنینی توسط این مراجع بستگاه‌های اجرایی و به‌طور کلی، اجرای عدالت در زمینه سربازگیری، به‌دلیل یکپارچه‌سازی سیاست جامعه بین‌المللی است که تحت عنوان رویکرد جنایتی قضایی از آن یاد می‌شود. این موضوع در فصل سوم مطالعه و بررسی خواهد شد (فصل سوم).